ROZMAITOŚCI.

W Sobotę Nro. 114. 5. Października 1822.

Wpływ oświecenia na obyczaie i pomyślność ludów Szkocyi.

(*Dokończenie.*)

Szkocyia ma wspolnie z Hollandyią i niektóremi kantonami Szwaycaryi tę wielkiéy ceny korzyść, że u niéy cały naród iest oświecony, i każdy mieszkaniec potrzebne do swoiego stanu i powołania posiada nauki; gdy tymczasem w innych kraiach Europy, Anglii i Francyi nie wyłączaiąc, niskie klasy ludu w naygrubszéy dotąd pogrążone są ciemnocie, w naywiększéy gniią niewiadomości. Z téy przyczyny lud wieyski w Szkocyi odznacza się szczególną miłością porządku i pracy, iako też przemysłem, rozsądkiem i czystością obyczaiów. Możnaby w tém mieyscu przytoczyć tysiące szczególnych przykładów na poparcie tego, co powiedziałem: ale nic nas mocniéy w téy mierze przekonać nie potrafi; iako same wypadki wystawione przez P. Colguhoun w iego dziele o bogactwach W. Brytanii. Sławny ten uczony wyrachował, że w przeciągu lat 60 produkta ziemi w Szkocyi w tróynasób powiększyły się, i że ten sam naród, który niegdyś zakupował zboże od Anglii, poséła go teraz w znacznéy ilości na targi Londyńskie. Szkocyia, (powiada autor), która w czasie przyłączenia do Anglii w roku 1707 czyniła surowego przychodu 110694 funtów szterlingów, w roku 1812 wniosła do skarbu publicznego czystego kapitału 4,145,599 funtów szterlingów.

Wychowanie, oświecenie i religiia, niemniéy zbawienny wpływ miały i na moralność ludu. Z rapportu uczynionego Izbom w mowie mianéy przez P. Hume 12. Lipca 1812 roku, pokazuie się, że w ciągu lat sześciu, to iest: od roku 1805 do 1810 stosunek indywiduów oskarzonych o popełnione zbrodnie do całéy ludności w Irlandyi wynosi 1: 1762, w Anglii 1: 1988, w Szkocyi zaś 1: 20239.

Postęp w udoskonaleniu umyłowém, który uczyniła niższa klassa ludów w Szkocyi, miała wpływ wielki na wyższe klassy społeczności, obudzaiąc w nich emulacyią, która dzielnie wspierana przez zaprowadzony w tym kraiu porządny system oświecenia publicznego, zwróciła umysły Szkotów do wcale innego rodzaiu nauk, aniżeli w Anglii. Albowiem w liceach i uniwersytetach angielskich młodzież ćwiczy się w samych naukach klassycznych i literaturze, nabieraiąc stylu i smaku; w uniwersytetach zaś Szkockich duch powszechny zamierza do umieiętności dokładnych i do filozofii, przez co rozwiia się w młodzieży rozsądek i zdanie. Dla téy przyczyny Anglicy więcéy znaią się na starożytnościach i pięknościach poezyi, Szkotowie zaś na ludziach i rzeczach.

Takowa różnica co do systematu nauk po liceach i uniwersytetach, daie się za naszych czasów postrzegać w sposobie, którym członkowie parlamentu obu tych narodów ubiegaią się o chwałę w tym tak pięknym zawodzie.

Młodych Anglików w powszechności zachwyca urok wymowy, staraią się oni o ozdobne i mocne wysłowienie myśli nowych, staią się panami mowy, i

ubiegaią się o dostoyny zaszczyt mowców Izby, przeciwnie Szkotowie poświęcaią się naywięcéy teoryi prawodawstwa, administracyi i gospodarstwa narodowego; nie tak świetni w dyskussyach toczących się w Izbach, iako mocni w rozumowaniu i nauce, staraią się o gruntowne przymioty, które stanowią polityka i prawodawcę *)

Konstantynopol.

(*Dokończenie.*)

Kościół S. Zofii.

Ten tylko, kto iest machometańskiéy religii, albo posiada firman W. Sułtana może wchodzić do téy paradney budowy nakazuiącéy uszanowanie. Wybudowaną była pod Cesarzem Justynianem wprzeciągu lat 8 i 5 miesięcy przez Anthemiusza z Tralles i Izydora Miletusa dwóch naysławnieyszych budowniczych owego czasu i kosztowała 52,000 funtów złota.

Tworzy kształt krzyża ze cztéroma równemi gałęziami, na których kopuła spoczywa. Wysokie uszanowanie Greków ku temu kościołowi wynosi go nad wszystkie kościoły Swiata. W lat 21. zawaliło trzęsienie ziemi większą część onegoż, lecz synowiec Izydora wybudował na rozkaz Justyniana nową o stóp dwadzieścia wyższą kopułę i formę krzyża zmienił w eliptyczną. Od północy i południa wspieraią go cztéry granitowe słupy, których wysokość do stóp czterdziestu dochodzi. Nad nim wznosi się sklepienie, zaś nad sklepieniem mur dzwigaiący część krótszych słupów.

Słupy obkładane są marmurem. Liniia prostopadła w środku kopuły wynosi szóstą część średnicy, która w długości ma 160 a w szérokości 115 stóp. Jeżeli miano zamiar naśladować okrąg nieba, spadzistość tuteyszéy kopuły bardziéy temu odpowiada, niżeli kopuła S. Piotra w Rzymie.

Cała kopuła od samych okien wykładaną iest małemi kawałkami mozaiki, wynoszącemi iedną osmą część kwadratowego calu, a robionemi ze sklnącéy massy zwanéy Vitrute Smaltum. Wyiąwszy czterech kolosalnych Serafinów cała iest wyzłocona, wszelako czas ią na wielu mieyszach nadwerężył.

Z wielkim kurytarzem styka się mała kaplica z mozaikowém sklepieniem. Lecz ta mozaika niestety! zawsze się pomnieysza, ponieważ słudzy meczetu przez chciwość przedaią iéy małe kawałki za pieniądze, to pobożnym Grekom, to obcym starożytnikom.

Do kopuły wielkiéy przypiéraią ieszcze dwie większe, a sześć mnieyszych kopułek. Rys główny tworzy grecki krzyż zawarty w czwórograniе. Wewnątrz iest ón owalny.

Sanktuaryum było za trybunami ku południowi, gdzie miał bydź złożony wielki zapas swiętych ubiorów, naczyń i drogich kamieni szacowany na 9 milionów.

Kamienne słupy oblewane są ołowiem i wapnem i przymocowane żelaznemi klamrami; mur zrobiony z ciegieł piekarskich i obkładany marmurem.

Na około rozciągaiące się, 60 stóp wynoszące dawniéy dla kobiét przeznaczone galeryie połączaią się z wygięciem kościoła rzędem 67 słupów, z których Konstantyn ośm porfirowych przyprowadzić kazał z Rzymskiego kościoła słońca wybudowanego przez Cesarza Aureliana. Inne sześć z tych słupów z zielonego iaspisu dzwigały niegdyś kopułę Swiątyni Dianny w Efezie.

*) Od kilku lat Anglicy poznali się na korzyściach, które ich współbracia odnieśli z systematu nauk zaprowadzonego po uniwersytetach Szkockich: dla tego często daią się teraz widzieć przykłady, iak młodzież znacznieysza i do urzędów publicznych przeznaczona, przybywa do Edymburga i Glasgowa kończyć nauki, które rozpoczęła w Oxforcie i Kambrydze. I w tych dwóch uniwersytetach od nieiakiego czasu poczynaią wprawiać młodzież w rozumowanie i rozwiązanie zagadnień tyczących się prawa i polityki.

Podwoie są 21 stóp szerokie i maią dziewięcioro drzwi z bronzu roboty wyniosłéy.

Ogół tego arcydzieła wzbudzaiącego zadziwienie iest széroki na 240 stóp angielskich, a 269 tychże stóp długi i przez dwanaście wieków naigrawa się z nieuważaiącey na nic wściekłości żywiołów.

Przez bramę od północy dostać się można, idąc przez długi w krzywym kierunku raptownie wznoszący się łukowy ganek, na galeryią i do rzędu słupów, gdzie z wysokiém uniesieniem, zmnieyszaiącém wszelako natychmiast bolesne uczucia, obeyrzeć można tę całą wyniosłą budowę.

Wielka kopuła ma gęsty rząd okien w nieregularnych odstępach, i spoczywa na czteréch sklepieniami połączonych arkadach, które przyozdobione mozaiką łączą się z główną budową.

Z dawnych przyozdobień wewnętrza kościoła pozostała się ieszcze wielka mnogość słupów i gzymsów z porfiru, jaspisu i mozaiki na kopule. Czas i pobożne zaślepienie poźnieyszych posiadaczów okryła dawny blask tych zabytków sztuki wapnem i tablicami, na których wyrażone są przepisy Izlamizmu.

Niezliczone lampy z kolorowego szkła, krzyształowe kule, strusie iaia, śrebrne i złote ozdoby wiszą od kopuły w wolnym obwodzie kościoła tworząc koło, w którém znowu mnieysze znayduią się koła, co oświecone w tym niezmiernym obwodzie wspaniały przedstawiaią widok. Zewnątrz wydaie się to dzieło sztuki złożone z mas nieregularnych, z których wznosi się kopuła podobnie do królowéy tego co ią otacza. Cztery do wież gockich podobne minarety *), chociaż w formie różne od siebie przedstawiaią z daleka widok dosyć przyiemny.

Wewnątrz wszędzie spostrzegać się daie wyniosłość i harmoniia; oko przepysznym napoione widokiem głównych przedmiotów nie bywa rażone pomnieyszemi przedmiotami.

Posadzka z porfiru i z verde antico wyłożona, oprócz tego cała okryta iest naybogatszemi dywanami. Nie widać tutay ławek i siedzeń, wszelako na końcu bardzo długich i wąskich schodów wznosi się tron Muftego. Galeryia na któréy Sułtan przytomny bywa modlitwie, opasana iest wyzłacanemi kratami.

---

*) Minarety są to wieze, z których Imam lud do modlitwy napomina.

Rzeczy rozmaite.

Z Inszbruku. — (18. Września.) Od kilku dni czynią tu przygotowania do przyięcia N. Cesarza Imci, naszego naymiłościwszego Pana, Jego dostoynéy Małżonki, tudzież N. Cesarza Alexandra i wielu innych osób xiążęcych i Ministrów, których się tu w tych czasach spodziewaią, iako iadących do Werony. — Z Werony donoszą pod 14. Września, że iuż ponaymowano mieszkania dla N. N. Monarchów i ich Ministrow.

Z Warszawy. — Józef Sękowski polak, który odbywał podróż w Turcyi, Syryi, Egipcyie i Nubii, niedawno obrany przez Impe. Uniwersytet Wileński Professorem extraordynaryynym orientalnych języków; w przyszłym miesiącu Lipcu został mianowany Professorem ordynaryynym tychże iezyków w Imperatorskim Uniwersytecie Petersburskim i razem zostawać będzie iak dotąd, w służbie ministerium spraw zagranicznych.

Z Petersburga. — Cesarska Publiczna biblioteka (niegdyś Załuskich) dnia 14. Maia r. b. znacznie pomnożoną została sprowadzonemi z Pekinu dziełami drukowanemi w ięzyku Chińskim i Mandzurskim, niemniey mapami, planami i t. d. które, z polecenia dyrektora tey biblioteki taynego radcy A. Olennia zakupił i przysłał znayduiący się przy Rossyysko-Cesarskiey duchowney missyi Archimandryta X. Piotr Kamenski. Ten uczony mąż będąc pierwey lat kilkanaście w Pekinie, razem z P. Lipowcowem przy teyże missyi duchowney w zawiadywaniu Ces. kollegium spraw zagranicznych, i wydoskonaliwszy się w ięzyku Chińskim, ułożył w nim dokładny słownik; roku 1818 powrócił był do Petersburga, przedstawił tę ważną pracę swoię Rządowi, który wyznaczył dosyć znaczną summę na wydrukowanie tego dzieła za pomocą Litografii. Ta robota pod dozorem Barona Szylinga daleko iuż postąpiła i spodziewać się każe, iż będzie iedyną w swoim ro-

dziu. X. *Kameński* chcąc zupełnie oddać się naukom i w sumnieniu swoiem znayduiąc stan duchowny za naysposobnieyszy do tego szlachetnego zawodu, oświadczył życzenie swoie wstąpić do zakonu. Złożył urząd radcy kollegialnego, a przyiął skromne powołanie mnicha, potém wkrótce zaszczycony został godnością Archimandryty (Opata) Monasteru Grecko Rossyyskiego przy Cesarskiey Missyi w Pekinie i w roku 1820 z nową missyią do dworu Cesarza Chińskiego (Bogdy-chana) wyiechał z Petersburga i tam się aż dotąd znayduie. Ta missya, podług etatu dnia 4. Sierpnia r. 1818 składa się z dziesięciu osób 1. Archimandryty, 2. Hieromonachow, 1 Hierodyakona, 2 sług kościelnych 2 studentów dla uczenia się po chińsku i 1go Doktora. Odbiera rocznie na utrzymanie się, oraz na kościelne i inne potrzeby od dworu Rossyyskiego rubl. śreb, 16,250 czyli 890 funtów = 16 1/4 pudow srebra. Oprócz tego dwór chiński dodaie ze skarbu swego co rok rub. sr. 855. kop. 50 i co 3 lata na suknie rub. sr. 472 kop. 50 i ordynaryi roczney ryżu 24 pudów.. (Archimandryta na swoię osobę ma co rok pensyi od dworu Ross r. sr. 3000, od Chińskiego r. sr. 121 1/2 i co 3 lata na suknie r. s. 90) — Z dzieł wyżwspomnionych ważnieysze są następuiące.

1. Dzieie chińskie w mandżurskim ięzyku, tomów 12.
2. Historyia podbicia Dzungaryi w Chińskim i Mandżurskim ięzyku tomów 24.
3. O pochodzeniu Mandżurskiego narodu tómów 18.
4. O zawoiowaniu Chin przez Mandżurów, tomów 2.
5. Encyklopedya, czyli zbior nauk.
6. Kalendarz z częścią Jeografii i Statystyki.
7. Podróż do Rossyi. (To dzieło iest na rossyyski ięzyk tłumaczone.)
9. Chronologia.
10. Słownik. Kan gi-dzy-djań. Tomów 6.
11. — w dwóch ięzykach mandżurski i mongolski.
12. — we 4 ięzykach mandzurskim, mogolskim, tybetskim i chińskim.
13. Obrządki Szamańskie religiyne, z figurami.
14. Rozkazy obyczayne cesarzow mińskich T. 1 i mandżurskich. Tomów 10.
15. Atlas Państwa Chinskiego.
16. Dwie mappy tegoż państwa rytowane na drzewie, takiż Plan stołecznego miasta Pekinu. Obraz kuli niebieskiey i ziemskiey i 2 Tablice ecyklopedyy, z których iedna na 8 arkuszach.

Zato wszystko, za innych dzieł 10, i za upakowanie zapłacono 290 łan, czyli 25 funt. srebra = r. assy. 2560.

Do zbioru podobnych Pamiętników iak Niemcewicza iest tu niemałe źródło w bibliiotecce publiczney i w Metryce polsko-litewskiey, a nawet i w Archiwum departamnntu spraw zagranicznych w Moskwie, które ś.p. Bantysz-Kamieński dokładnie opisał, i w kilkunastu foliantach Rządowi zostawił. Miałem ie niciaki czas w moich rękach. Znayduią się teraz w rękach Historyografa Karamzyna, który dziesiaty Tom swoiey historyi rossyyskiey w r. b. ma skończyć i do śmierci Cara Godunowa doprowadzić. Pięć wielkich ksiąg tego opisu zamykaią w sobie same stosunki dworu rossyyskiego z polskim. z *Gazet Literac. Warszaw.*

Z Syryi. — Miasto Aleppo dotknęło niedawno trzęsienie ziemi. List pisany z Konstantynopola pod d. 3. Września opisuie to zdarzenie następuiącym sposobem: Trzęsienie ziemi, które nawiedziło Aleppo iedno z naypięknieyszych miast Państwa Ottomańskiego, równa się owemu, co w ciągu upłynionego wieku Lizbonę i *K*alabryią spustoszyło. Pierwsze i naygłównieysze wstrzęsienie dało się uczuć d. 13. Sierpnia o godz. 10 wieczorem i wnet tysiące mieszkańców zagrzebała w gruzach pięknych domow tego miasta z samego kamienia budowanych, z których wiele można było nazywać pałacami. Potém wstrzęsieniu nastąpiło wiele innych i ieszcze d. 16. uczuć się dały kiedy niekiedy silne wzruszenia ziemi. Dwie trzecie części domów tego ludnego miasta (liczbę domów podaią ze źródeł godnych wiary na 40000, a mieszkańców na 200,000.) zamieniły się w szutr a z niemi niezliczone skarby w pieniądzach, kleynotach i towarach prowadzonych z Persyi i dalekiego Indostanu.

Podług pierwszych doniesień, może w przestrachu przesadzonych, ponieważ w pierwszey chwili nie był nikt w stanie opisać wiernie tey okropney klęski — dwadzieścia pięć do trzydziestu tysięcy nieszczęśliwych miało paść iey ofiarą. Między tymi nie uszedł także ciosu ieden z naygodnieyszych mężow tego miasta, C. K. konzul jeneralny kawaler Esdras de Piscotto. Uszedłszy szczęśliwie niebezpieczeństwa, zginął pod zwaliskami własnego domu śpiesząc z wielu domownikami swoiemi ku bramie miasta, lecz właśnie gdy przechodził koło iednego składu towarów, nastąpiło nowo wstrząśnienie; kilka ścian zapadło się i zagrzebało iego i towarzyszów.

Tatarowie przybyli z Damaszku widzieli całą ludność miasta koczuiącą w okolicy; podług ich zeznania wiele innych ieszcze miast i wsi w Baszostwie Aleppo i Tripoli, zpusztoszonych zostało przez trzęsienie ziemi, mianowicie: Antakia (Antiochia), Ladikieh (Laodicea). Trzęsienie to zdaie się, że miało związek z dwiema skałami morskiemi, które podług powieści francuskiego kapitana okrętowego, pod ten sam czas w okolicy Cypru (który w równey prawie szerokości leży z Aleppo) raptownie z morza podnieść się miały. Jak tylko, Arabowie i Beduini puszczy Syryiskiéy, o tem nieszczęściu miasta Aleppo wiadowość powzięli, hordami śpieszyli tam na rabunek. Lecz Behram Basza odpędził ich, kazał także wielu Ianczarów potracić, którzy wśród gruzów i trupów szkarady swoiey niepowściągnioney chuci popełniali. Wyziewy z powodu niepogrzebioney tak wielkiey liczby trupów w porze gorącey, zaraziły powietrze, przeto nieszczęśliwi mieszkańce Alepu, którzy ieszcze swe życie uratowali, zmuszeni zostali szukać w odlegleyszych okolicach przytułku.

Z Ameryki. — W hrabstwie Bucks, wynalazł P. Neal pionową prassę drukarską, wytłaczaiącą naraz obie strony arkusza.

Redakcyia F. Krattera. — Drukiem J. Pillera.